

Vukan Slavković*

POZITIVNOPRAVNI I UPOREDNOPRAVNI ASPEKTI NEURAČUNLJIVOSTI

Apstrakt: Deseta revizija Međunarodne klasifikacije bolesti definiše duševni poremećaj kao „klinički određenu grupu simptoma bihevioralnih obeležja, koji u većini slučajeva stvaraju patnju i sprečavaju funkcionisanje ličnosti“. Prema krivičnom zakonodavstvu većine država neuračunljivost karakterišu dva kriterijuma: biološki (medicinski) i psihološki (pravni). Biološki kriterijum označava prisustvo bolesnog stanja psihe datog lica, dok psihološki kriterijum podrazumeva odsustvo sposobnosti da se shvati značaj svojih radnji (intelektualni element) ili da se rukovodi njima (voljni element). Razlike u konstruisanju instituta neuračunljivosti u evropskim zakonodavstvima uglavnom se svode na oblast pravne tehnike. Pre svega, to se odnosi na korišćenje različitih kategorija psiholoških stanja pri opisivanju biološkog kriterijuma neuračunljivosti. Sa druge strane, određenu specifičnost ima institut neuračunljivosti u angloameričkom sistemu krivičnog prava, jer biološki kriterijum obuhvata različite forme psihopatologije. Savremenom nivou razvoja krivičnog prava i psihijatrije SAD u najvećem stepenu odgovara definicija neuračunljivosti iz *Model Penal Code*-a koja uvažava oba obeležja psihološkog kriterijuma.

Ključne reči: krivično pravo, neuračunljivost, krivica, duševni poremećaj, uračunljivost.

1. ISTORIJSKI RAZVOJ POJMA NEURAČUNLJIVOSTI

U dalekoj prošlosti nije se pravila razlika između uračunljivih i neuračunljivih učinilaca krivičnih dela u smislu današnjeg zakonodavstva. Prvobitno krivično pravo bilo je zasnovano na fizičkoj odgovornosti, koja predstavlja prvi momenat istorijskog razvoja odgovornosti uopšte. Ustanovljava se krivica i kažnjivost za radnje izvršene „putem fizičke sile subjekta, dok se ne uzima u obzir moralna strana protivzakonite aktivnosti“. Ne rešava se pitanje da li je (i u kom stepenu) učestvovala volja u izvršenju date radnje i posledica.¹ Među pojedincima koji su izazivali ekscese u prvobitnoj zajednici bilo je i duševno bolesnih lica, jer se od početka svoje istorije ljudsko društvo suočilo sa problemom svojih članova koji su duševno poremećeni. Međutim, sa velikom sigurnošću može se tvrditi da se prema njima

* Autor je profesor na Visokoj školi za kriminalistiku i bezbednost u Nišu, vukanslavkovic@yahoo.com

1 Б. А. Спасенников /2003/: *Принудительные меры медицинского характера – история, теория, практика*, Санкт-Петербург, стр. 69.

postupalo na isti način kao i sa zdravim prestupnicima, i to ne samo zato što se o duševnim bolestima nije ništa znalo, već i zbog toga što postojeći principi kolektivne i objektivne odgovornosti nisu dopuštali doživljavanje čoveka kao subjekta prava u današnjem shvatanju.²

Napredne ideje u kontekstu filozofskih razmišljanja pojedinih mislilaca starog veka doprinele su da se u većoj meri menjaju shvatanja o duševnim bolestima. Sve više je isticana neophodnost humanijeg postupanja sa ovim licima kada se javljaju kao učinioci krivičnih dela.³ U drevnim društvima postojali su brojni pokušaji da se reši pitanje odgovornosti i kažnjivosti lica sa psihičkim poremećajima. Delimično, u pravu antičke Grčke i Rima, duševni poremećaj je isključivao primenu kazne, ali su opasne bolesnike zatvarali u tamnice.⁴ Zakon XII tablica u svojim krivičnopravnim odredbama posebno ne spominje neuračunljiva lica, što pokazuje da je prilikom izvršenja krivičnih dela njihov položaj bio jednak statusu ostalih učinilaca. Uprkos snažnom uticaju principa objektivne odgovornosti u krivičnom pravu, ovaj zakon je poznao kategoriju duševno poremećenih lica u građanskopravnom smislu. U poslednjoj etapi razvoja rimskog prava izvršena je najznačajnija kodifikacija – *Corpus Iuris Civilis*.

U Justinijanovim Digestama postojale su odredbe kojima se duševni bolesnici oslobađaju od kazne za ubistvo, jer se neuračunljivost smatrala za *doli incapaciae*.⁵ Iako se ovi učinioci zbog svog duševnog stanja ne kažnjavaju, mogu predstavljati opasnost za sredinu u kojoj žive, usled čega se lišavaju slobode.⁶

Ipak, u srednjem veku (i sve do XVII v.), sudbina duševno poremećenih lica bila je tragična: optuživali su ih za čarobnjaštvo, bacanje čini i vezu sa đavolom. To je period nazadovanja, kako shvatanja o duševnim bolestima, tako i odnosa prema duševno poremećenim osobama. Posebno surova bila je društvena reakcija ukoliko su ova lica izvršavala krivična dela, jer su uglavnom izricane smrtne kazne čijem izvršenju su prethodila dugotrajna mučenja.⁷ Iako se u XV i XVI veku otvaraju specijalne bolnice za mentalno obolele, ophođenje prema njima i dalje je bilo surovo. Međutim, čak i u tom periodu, krivično zakonodavstvo i sudska praksa često su isključivali ili značajno ublažavali odgovornost tih lica.⁸ U srednjovekovnom krivičnom pravu izdvojile su se tri grupe psihičkih poremećaja: a) koji potvrđuju neuračunljivost (npr. veoma izražena slaboumnost), b) koji ne isključuju uračunljivost – u tim slučajevima vrši se krivično delo protiv imperatora, članova njegove porodice, države, službenih lica, religije i v) tzv. „grešni“, koji ne samo da ne isključuju uračunljivost, već je, naprotiv, unapred određuju jer su se u tim slučajevima znaci duševne poremećenosti i krivičnog dela podudarali (npr. „demonomani“, skloni ha-

2 V. Grozdanić /1988/: Tragovi razvoja posebnog statusa neuračunljivog delinkventa u povijesti krivičnog prava starog i srednjeg vijeka, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 9, str. 40.

3 N. Delić /1994/: *Krivičnopravni značaj smanjene uračunljivosti*, magistarski rad, Beograd, str. 8.

4 Коллектив авторов /1960/, *Советское уголовное право, Часті общая*, Ленинград, str. 293.

5 D. 48, 9, 2., *Corpus Iuris Civilis*, Volumen primum, Zürich/Dublin, 1973.

6 D. 1, 18, 14.

7 N. Delić /1994/: *op. cit.*, str. 8.

8 В. Н. Додонов /2009/, *Сравнительное уголовное право*, Юрлитинформ, Москва, str. 154.

lucinacijama sa religiozno-mističnim sadržajem spadali su u kategoriju najopasnijih prestupnika i izlagani najokrutnijim mučenjima i spaljivanju na lomači).⁹

U skladu sa shvatanjem o materijalističko – somatskoj prirodi takvog stanja, postepeno je počelo da prevladava uverenje da duševni poremećaj uopšte nije u vezi sa natprirodnim silama. Civilizovano gledište o psihičkim bolestima i human odnos prema duševno poremećenim licima delo je novijeg vremena. Krajem XVIII veka, zahvaljujući F. Pinelu i njegovom učeniku Ž. Eskirolu, nastala je psihijatrijska nauka u savremenom vidu. Saglasno materijalističkom pravcu duševni poremećaj je telesna bolest sa simptomima koje odlikuju halucinacija, bunilo i nerazumno ponašanje.

Iz takvog stava se izvodi zaključak da telesna bolest ima početak i kraj, a krivično delo je moglo biti izvršeno kako do nastupanja simptoma, tako i nakon toga. U mozgu se naizmenično smenjuju normalna i bolesna izmenjena psihička aktivnost.¹⁰

U XVIII veku dolazi i do formiranja krivične nauke kao celovitog i logičnog sistema stvaranjem klasične škole krivičnog prava koja promovise sledeće shvatanje: „čovjek je ili potpuno slobodan u svom odlučivanju, pa prema tome i odgovoran za svoje postupke i podložan kažnjavanju, ili nije slobodan, usled čega izostaje svaka kažnjivost.“¹¹ Krivica se temelji na slobodi volje, a kazna treba da je proporcionalna težini krivičnog dela. Prihvaćen je princip subjektivne krivične odgovornosti koja izvire iz moralne odgovornosti.¹² Da bi se došlo do stupnja moralne odgovornosti trebalo je najpre utvrditi ko je bio fizički izvršilac radnje (koja nosi obeležja krivičnog dela), da bi se zatim prešlo na rešavanje pitanja – da li je i volja učestvovala u izvršenju date kažnjive radnje i u kom stepenu. S obzirom da je fizička odgovornost dopunjena moralnom, pojavili su se novi elementi – učinilac snosi krivicu samo za one radnje koje su rezultat njegove namere. Prelaskom na dati nivo, pojam odgovornosti je redukovana, jer je fizička odgovornost šira od moralne. Uvođenje moralne odgovornosti u krivično pravo dovelo je do toga da se mnoge radnje (koje su ranije povlačile fizičku odgovornost) smatraju nekažnjivim usled neuračunljivosti učinio-ca.¹³ J. H. Scholten je tim povodom istakao: „Pod slobodnom voljom se podrazumeva mogućnost da se u datom životnom trenutku želi ili ne želi nešto što se našim razumu čini mogućim.“¹⁴ Volja se naziva slobodnom jer se čovek smatra slobodnim, tj. nezavisnim od bilo kakvih spoljašnjih ili unutrašnjih uticaja u vreme kada on nešto želi ili ne želi.“¹⁵

9 Б. А. Спасенников /2003/: *Вменяемость как категория уголовного права, Уголовное право*, № 2, str. 76.

10 А. Ф. Кистяковский /1882/: *Элементарный учебник общего уголовного права, Часть Общая*, Киев, str. 552.

11 Lj. Lazarević /1966/: Položaj nekih kriminoloških kategorija delinkvenata u savremenom krivičnom pravu, *Pravni život*, br. 2, str. 15.

12 D. Jovašević /2006/: *Leksikon krivičnog prava*, Beograd, str. 209.

13 Б. А. Спасенников: *Принудительные меры медицинского характера – история, теория, практика*, op. cit., str. 69–70.

14 Indeterminizam (lat. *in determination*: određenje, opredeljenje) – *fil.* učenje da je ljudska volja potpuno slobodna u svom opredeljivanju i delanju, tj. da se može pod istim okolnostima i uslovima različito opredeljavati.

15 J. H. Scholten /2011/: *Der Freie Wille*, Charleston, pp. 1.

Savremeni oblik krivičnog pravnog instituta uračunljivosti formiran je krajem XVIII i početkom XIX veka. Prva definicija neuračunljivosti uvedena je u Krivični zakonik Francuske iz 1810. godine (član 64.): „Nema krivičnog dela ni prestupa ako je okrivljeni bio u stanju bezumlja u vreme izvršenja radnje“.¹⁶ Kao rezultat toga, formulacija je usvojena i usavršena u krivičnim zakonima niza evropskih država (Poljska, Nemačka, Švajcarska i dr.). Danas se uračunljivost u svim državama sveta priznaje kao obavezan uslov za krivicu, zajedno sa dostizanjem određenog uzrasta. To je normalno psihičko stanje duševno zdravog čoveka, koji je svestan svojih radnji i može njima da upravlja. Uračunljivost učinioca se pretpostavlja, tako da je za isključenje krivice neophodno dokazati postojanje suprotnog stanja – neuračunljivosti. Sadašnja pozicija neuračunljivih delinkvenata u krivičnom pravnoj regulativi datira od početka XX veka, kao rezultat shvatanja italijanske pozitivne škole koja proučavanje krivičnog dela usmerava u pravcu subjektivizma. Prema predstavnicima sociološke škole, kazna može biti izrečena samo licu koje je svesno i voljno delovalo, što zahteva uvođenje mera bezbednosti kao novih krivičnih sankcija.

2. PRAVNO REGULISANJE NEURAČUNLJIVOSTI U SRPSKOM I UPOREDNOM PRAVU

Prema krivičnom zakonodavstvu većine država neuračunljivost karakterišu dva kriterijuma: biološki (medicinski) i psihološki (pravni). Biološki kriterijum označava prisustvo bolesnog stanja psihe datog lica, dok psihološki kriterijum podrazumeva odsustvo sposobnosti da se shvati značaj svojih radnji (intelektualni element) ili da se rukovodi njima (voljni element). Bazirajući se na psihološkim podacima, treba istaći da definicija neuračunljivosti zahteva tradicionalno spajanje psihološkog i tzv. biološkog kriterijuma. Ispoljeni duševni poremećaji dovode do nemogućnosti kontrolisanja sopstvenih radnji i pravilne spoznaje stvarnosti. Stoga, sadržina pojma „neuračunljivost“ ograničena je psihološkim kriterijumom, koji u prvom redu ima intelektualni, voljni i emocionalni aspekt.

2.1. Srbija

Rešavanje krivičnih pravnih pitanja sa psihološkom sadržinom na nivou savremenog naučnog znanja, kao i širenje sfere primene psiholoških podataka u krivičnom postupku, može da omogući svestrano i potpuno istraživanje krivičnih dela i utvrđivanje materijalne istine. Neophodnost korišćenja profesionalnih psiholoških znanja suštinski se aktualizovala, jer su značajno uvećana istraživanja krivičnih dela koja se tiču ličnosti optuženih i oštećenih. S tim u vezi, neophodno je izvršiti analizu psiholoških karakteristika niza osnovnih definicija, normi i instituta, a posebna pažnja pridaje se prikazivanju neophodnih i opravdanih granica primene neuračunljivosti u krivičnom pravu. Zakonska psihologija bavi se objašnjenjem psiholoških, psihopatoloških i psihijatrijskih pojava čije razumevanje je potrebno

16 *Code pénal de 1810*, http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_1.htm, 18. mart 2016.

za primenu odgovarajućih materijalnopravnih propisa. Iako za sada ne predstavlja zaokružen deo naučnog sistema, s obzirom na njen značaj i perspektive budućeg razvoja, u okviru zakonske psihologije bi posebno trebalo izdvojiti krivičnopravnu psihologiju, koja se bavi proučavanjem i objašnjenjem psiholoških, psihopatoloških i psihijatrijskih pojmova korišćenih u krivičnom pravu. Psihopatološki pojmovi se primenjuju prilikom utvrđivanja neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti učinioca krivičnog dela.¹⁷

Uračunljivost je skup intelektualnih i voljnih elemenata koje čine čoveka sposobnim da misli, rasuđuje, odlučuje i upravlja svojim postupcima. Polazi se od toga da svaki čovek ima tu sposobnost. Drugim rečima, uračunljivost se u konkretnom slučaju utvrđuje samo onda kada se pojavi sumnja da se radi o neuračunljivom učiniocu.¹⁸ Stoga je uračunljivost pravilo, jedna „prirodna“, duhovno-etička pretpostavka koja se ne dokazuje, konkretizacija generalne čovekove moći samoodređenja u odnosu na svoje okruženje.¹⁹

Krivični zakonik Srbije definiše neuračunljivost kao psihičko stanje učinioca koje postoji u vreme izvršenja krivičnog dela u kome on nije mogao da shvati značaj svoga dela ili nije mogao da upravlja svojim postupcima usled duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili druge teže duševne poremećenosti (član 23. KZ).²⁰ Pri tome, duševnu poremećenost u najširem smislu možemo odrediti kao stanje u kome dolazi do narušavanja psihičkih funkcija, a koje je shodno tome, po svojoj prirodi različito od normalnog duševnog stanja.²¹ Deseta revizija Međunarodne klasifikacije bolesti definiše duševni poremećaj kao „klinički određenu grupu simptoma bihejvioralnih obeležja, koji u većini slučajeva stvaraju patnju i sprečavaju funkcionisanje ličnosti“. U klasi V nalazi se spisak duševnih poremećaja koji uključuje više od 300 bolesti koje imaju različiti uzrok nastanka, karakter trajanja, težinu i prognozu.²²

Postojanje neuračunljivosti, koja isključuje krivicu, prema opšteusvojenom shvatanju, utvrđuje se primenom mešovitog, odnosno biološko – psihološkog metoda. Primena datog metoda najpre podrazumeva da je kod učinioca potrebno utvrditi postojanje nekog od zakonom propisanih bioloških osnova, tj. poremećenih psihičkih stanja (duševna bolest, privremena duševna poremećenost, zaostali duševni razvoj i druge teže duševne poremećenosti), a potom konstatovati da je dato stanje prouzrokovalo odgovarajući poremećaj u ostvarivanju jedne ili obe relevantne psihičke funkcije – sposobnosti shvatanja značaja svog dela (moć rasuđivanja) i sposobnosti upravljanja svojim postupcima (moć odlučivanja), koji je ispoljen kao

17 N. Delić /2012/: Sudska psihologija kao nastavna i naučna disciplina, *CRIMEN*, br. 1, str. 42.

18 D. Jovašević, *op. cit.*, str. 772.

19 D. Drakić, T. Lukić /2011/: Krivično pravo i sposobnost čovekovog samoodređenja, *CRIMEN*, br. 1, str. 91.

20 Službeni glasnik RS, 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/ 2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

21 N. Delić /2007/: Neke dileme u vezi utvrđivanja neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti (član 23. KZ), *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, str. 154.

22 The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders, <http://www.who.int/classifications/icd/en/GRNBOOK.pdf>, 20. decembar 2015.

nemogućnost njene/njihove realizacije.²³ Ove komponente, koje možemo nazvati i uslovima neuračunljivosti, određene su kumulativno, što ne znači da za neuračunljivost moraju postojati sva navedena biološka ili psihička stanja.²⁴

Neophodno je, međutim, da je postojao bar jedan, a može i više bioloških osnova i usled toga nastupila nemogućnost za shvatanje značaja svoga dela ili nemogućnost upravljanja svojim postupcima; nužna je, dakle, kumulacija bar jednog biološkog osnova sa jednim psihološkim osnovom neuračunljivosti.²⁵

S obzirom da je merilo za utvrđivanje nemogućnosti rasuđivanja i odlučivanja normativno, neuračunljivost predstavlja psihopatološko-normativni mešoviti pojam.²⁶ Međutim, u pitanju je primena mešovitog metoda čija je kompleksna biološko-psihološka sadržina obogaćena i dvostrukom normativnom komponentom. U svom prvom delu, metod kojim se utvrđuje neuračunljivost nije samo biološki, već nužno biopsihološki, jer osnovi neuračunljivosti pored bioloških mogu biti i određena psihološka (psihopatološka stanja). Takođe, propisivanje „druge teže duševne poremećenosti“ u sam biopsihološki supstrat unosi normativnu komponentu, jer davanje ocene o tome koja je duševna poremećenost teža, u suštini je normativne prirode.²⁷

Krivični zakonik Srbije predviđa dve mere bezbednosti prema neuračunljivom licu koje učini delo određeno u zakonu kao krivično delo: obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi (član 81. KZ) i psihijatrijsko lečenje na slobodi (član 82. KZ). Za izricanje mere bezbednosti traži se postojanje uzročne veze između njegovog psihičkog stanja i učinjenog krivičnog dela, kao i da takva stanja mogu voditi ponovnom vršenju krivičnog dela.²⁸ Postojanje psihičkog poremećaja (npr. šizofrenije, oligofrenije, poremećaja ličnosti itd.) nije odlučujuće za utvrđivanje neuračunljivosti u krivičnom pravu. Najvažnije je odrediti značaj uticaja tog psihičkog poremećaja na svesni i voljni izbor socijalno negativnog ponašanja. S. V. Borodin formuliše datu poziciju na sledeći način: „Prilikom ocenjivanja zaključaka sudsko – psihijatrijske ekspertize o izvršenju društveno opasne radnje u stanju neuračunljivosti suštinski značaj ima karakter bolesti, kao i veza motivacije sa psihičkim poremećajem koji se konstituiše kod lica koje je izvršilo datu radnju“.

2.2. Sjedinjene Američke Države

Američka pravna misao odavno je ustanovila da je neophodno unifikovati krivično zakonodavstvo SAD. Ono se stvaralo u raznim periodima i pri različitoj kriminalnoj politici, usled čega postoje značajna neslaganja u rešavanju istovetnih pi-

23 N. Delić /2012/: *op. cit.*, str. 43.

24 Najčešće, obe ove komponente uračunljivosti usko su povezane; drugim rečima, ako je neko sposoban da shvati značaj dela koje čini, on može i da upravlja svojim postupcima i obratno. Ima, međutim, poremećaja kada pojedinac shvata značaj dela koje vrši, ali ne može u potpunosti ili do izvesne mere da upravlja svojim postupcima. Takav je slučaj u nekim hipomaničko-maničkim stanjima ili u toku apstinencijalne krize zavisnika. (D. Kecmanović /1986/: *Psihijatrija*, Beograd-Zagreb, str. 627).

25 Lj. Lazarević /2011/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, str. 117–118.

26 D. Drakić /2007/: *Neuračunljivost*, Novi Sad, str. 207.

27 N. Delić /2007/: *op. cit.*, str. 153–154.

28 Z. Stojanović /2014/: *Mera bezbednosti psihijatrijskog lečenja*, *CRIMEN*, br. 2, str. 149.

tanja. Težnja ka unifikaciji uticala je na donošenje *The Model Penal Code*-a (Model Krivičnog zakonika) iz 1962. godine.²⁹ Bez obzira na to što ima karakter preporuke, zbog visokog nivoa pravnih konstrukcija i jasnih formulacija Model je doprineo donošenju novih krivičnih zakona velikog broja američkih država.³⁰

U većini federalnih jedinica SAD neuračunljivost se do sada određivala na osnovu pravila Meknatena³¹, koja su reprodukovana u članu 30. 05 Krivičnog zakona države Njujork: „Lice ne snosi krivičnu odgovornost, ako u vreme izvršenja dela, usled duševne bolesti ili drugih poremećaja, nema suštinsku sposobnost da shvati ili oceni: a) karakter i posledice takvog ponašanja ili b) nezakonitost date radnje“. S obzirom da nedostaje upućivanje na voljni element, u nekoliko američkih država Meknateno-va pravila su dopunjena doktrinom „neodoljivog impulsa“ (*irresistible impulse*), koji nastaje zbog duševne bolesti ili drugog poremećaja, usled čega lice ne može kontrolisati svoje ponašanje, iako zna da postupa nezakonito.³² Neuračunljivost je mogla biti određivana kako prema poremećenoj sposobnosti rasuđivanja, tako i prema sposobnosti odlučivanja. Sa druge strane, ovaj metod može da dovede do pogrešnog zaključka da neuračunljivost postoji samo kada je krivično delo izvršeno impulsivno, na mah, posle oštrog unutrašnjeg konflikta, a time se gubilo iz vida da radnja psihički poremećenog lica može biti pripremljena hladno i brižljivo.³³

Savremenom nivou razvoja krivičnog prava i psihijatrije SAD u najvećem stepenu odgovara definicija neuračunljivosti iz Model Penal Code-a koja uvažava oba obeležja psihološkog kriterijuma. Prema članu 4. 01. „lice nije krivično odgovorno, ako u vreme izvršenja krivičnog dela nema suštinsku sposobnost da spozna kriminalnu prirodu (nezakonitost) svog ponašanja niti da se povinuje zakonskim pravilima, usled duševne bolesti ili drugog poremećaja“.³⁴ Biološki kriterijum neuračunljivosti ne sadrži jasnu definiciju u angloameričkom krivičnom pravu. Sudska praksa Velike Britanije i SAD u duševne bolesti ubraja različite oblike oboljenja i devijacija: amneziju, automatizam³⁵, oligofreniju, alkoholizam, fugizam, maniju, paranoju, seksualnu psihopatiju, somnambulizam itd.³⁶

29 *The Model Penal Code* je zakonski tekst koji je sastavio Američki institut za pravo (American law institute) 1962. godine, na čelu sa Herbert-om Wechsler-om, profesorom sa Univerziteta Kolumbija. Poslednja verzija MPC-a redigovana je 1981. godine.

30 V. Slavković /2013/: *Pokušaj u krivičnom pravu*, doktorska disertacija, Niš, str. 98–99.

31 McNaghten`s case, 10 Clark & F. 200, 8 Eng. Rep. 718 (1843)

32 R. W. Ferguson /1975/: *Readings on concepts of criminal law*, Saint Paul, pp. 543.

33 M. Aćimović /1966/: *Subjektivni element krivičnog dela u američkom pravu*, Beograd, str. 50.

34 *Model Penal Code, Official Draft and Explanatory Notes*, Philadelphia, 1985, str. 61.

35 Automatizam (grč. *automatos* – što samo dolazi) *biol.* pokreti i radnje koje nastaju kao odgovor na spoljne podsticaje i odvijaju se mimo volje i nezavisno od saznanja. U psihologiji automatizam predstavlja radnju koja se realizuje bez neposrednog učesća svesti. Razlikuju se „primarni automatizmi“ koji označavaju funkcionisanje urođenih bezuslovnorefleksnih programa i „sekundarni automatizmi“ koji se stiču u toku života. Moguća je i podvrsta automatizma kao što je fugizam (lat. *fuga* – bekstvo, beg) koji se ispoljava putem naglih pokreta i radnji (čovek skida sa sebe odecu i pokušava negde da pobjegne). Po okončanju epizode poremećene svesti primećuje se amnezija. (B. M. Блейхер, И. В. Крук /1995/: *Толковый словарь психиатрических терминов*, Воронеж, str. 570).

36 Н. Е. Крылова, А. В. Серебряникова /1997/: *Уголовное право современных зарубежных стран*, Москва, str. 85.

Stanje duševne bolesti ili druge duševne poremećenosti posmatra se, pre svega, sa aspekta načina procesnog ponašanja okrivljenog u krivičnom postupku, odnosno pravca u kojem okrivljeni razvija svoju procesnu aktivnost. On može da se brani tako što će izjaviti da u vreme izvršenja krivičnog dela nije raspolagao intelektualnim ili voluntarističkim kapacitetom, usled čega ne može da snosi krivicu.³⁷ Sa druge strane, iako su autori *The Model Penal Code*-a omogućili sudiji da dozvoli odbranu po osnovu neuračunljivosti, tu mogućnost odbacuju ukoliko nema dovoljno argumenata. Član 4. 03. datog akta predviđa da „duševna bolest ili druga mentalna devijacija koja isključuje odgovornost“ može predstavljati „afirmativnu odbranu“. Međutim, iako se sudiji daje nadležnost da pokrene pitanje neuračunljivosti, primena propisa može biti izostavljena, ukoliko predstavlja smetnju za sprovođenje odbrane.

Odbijanje optuženog da dopusti rešavanje tog pitanja može biti ocenjeno kao značajna okolnost, osim u onim slučajevima u kojima je pokretanje pitanja neuračunljivosti nepoželjno sa aspekta objektivnog interesa okrivljenog, ali je poželjno sa tačke gledišta društva. To je pretpostavka zasnovana isključivo na istorijskom osnovu da sudska nadležnost za pokretanje pitanja neuračunljivosti predstavlja veću „smetnju za vršenje odbrane“, nego ovlašćenje da se istraži izvršenje krivičnog dela ili namera učinioca u slučaju potpunog negiranja krivice. Oslobođajuća presuda usled neuračunljivosti je koekstenzivna sa odsustvom namere, jer često mentalna bolest više oslobađa nameru, nego što je inhibira. Bez obzira na to, postoje društveno korisni razlozi da se neuračunljivost i odsustvo namere proceduralno tretiraju na sličan način. U pravu, nijedan subjekt nema imanentno „odbrambeni“ status, ako ga nije dodelio pravni sistem putem određenih faktora, često na političkim osnovama. Postavlja se pitanje, da li svaki akt posmatrati kao afirmativnu odbranu ili ga kao deo kriminalnog ponašanja treba determinisati funkcionalno, kao rezultat alternativnih mogućnosti?

Kada se neuračunljivost posmatra kao afirmativna odbrana, okrivljeni sam odlučuje da li mere bezbednosti mogu biti primenjene prema njemu, iako one primarno znače zaštitu društva. Glavni problem odnosi se na pitanje da li kriminalna politika treba da omogući okrivljenom donošenje takve odluke? To bi bilo dopustivo samo u pojedinim situacijama. U određenim slučajevima postoji sukob između javnog interesa zaštite društva i individualne slobode da se izabere zatvor ograničenog trajanja u odnosu na potencijalno duže zadržavanje u duševnoj bolnici. Demokratsko rešenje zasnovano je na upoređivanju značaja relevantnog interesa u različitim situacijama. Datu problematiku treba posmatrati na polju definicije neuračunljivosti (koja obuhvata pojam „opasnosti“), kao i prirode i težine krivičnog dela. Javni interes za zaštitom povećava se sa porastom oslobođajućih presuda usled neuračunljivosti, što ne mora biti srazmerno, budući da uvećan broj slučajeva neuračunljivosti uključuje i manje ozbiljne mentalne devijacije. Sa druge strane, nijedna od poznatih definicija neuračunljivosti ne sadrži jasan pojam „opasnosti“.

U svakom slučaju, priroda i težina krivičnog dela mogu predstavljati indiciju „opasnosti“ učinioca. Lice koje učestvuje u radnji koja u najgorem slučaju pred-

37 M. Škuljić /2015/: Neuračunljivost i intoksikacija učinioca u krivičnom pravu SAD, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2, str. 10.

stavlja lakše krivično delo (*misdemeanor*) i, po svoj prilici ne izaziva veću socijalnu opasnost, ne bi bilo poželjno izložiti merama bezbednosti, ako okrivljeni sam ne odabere ovu alternativu umesto kazne.

Štaviše, tretman koji je vezan za neuračunljivost, po pravilu je dužeg trajanja i može biti nesrazmeran težini krivičnog dela i mentalne bolesti. Određivanje vremenskih ograničenja prema krivičnopravnim merama u slučaju lakših krivičnih dela može učiniti iluzornim efektivno funkcionisanje mera bezbednosti. Prema tome, kod datog kriminalnog ponašanja, neuračunljivost postaje „afirmativna odbrana“ koju može pokrenuti samo okrivljeni.

Međutim, u slučaju težih krivičnih dela (*felony*), kod kojih je prouzrokovana ozbiljna povreda prava, usled čega postoji indicija nastupanja opasnosti ili slične povrede u budućnosti, država ima obavezu da preduzme mere za zaštitu društva. U ovim slučajevima, javni interes za zaštitom prednjači nad relevantnim individualnim interesom. Stoga, sud i tužilaštvo mogu imati ovlašćenje da pokrenu pitanje neuračunljivosti.³⁸

2.3. Ruska Federacija

Prema članu 21. stav 1. Krivičnog zakonika Ruske Federacije³⁹ „ne podleže krivičnoj odgovornosti lice koje se u vreme izvršenja društveno opasne radnje nalazilo u stanju neuračunljivosti, tj. nije moglo da shvati faktički karakter i društvenu opasnost svojih činjenja (nečinjenja) ili da rukovodi njima, usled hroničnog duševnog poremećaja, privremenog duševnog poremećaja, slaboumnosti ili drugog patološkog stanja psihe“. Stav 2. predviđa da „licu koje je izvršilo društveno opasnu radnju u stanju neuračunljivosti sud može izreći prinudne mere medicinskog karaktera, propisane važećim Zakonikom“.

Intelektualni element neuračunljivosti određuje se kao nesposobnost da se shvati faktički karakter ili društvena opasnost svojih radnji, dok voljni element podrazumeva nemogućnost da se njima upravlja. O. Д. Ситковская ističe da sposobnost svesnog i voljnog ima objektivnu biološku osnovu, ali psihičko zdravlje nije jedini faktor koji utiče na prisustvo ove sposobnosti u konkretnom slučaju. Ništa manje nije važna prisutnost nekih psihičkih stanja, osobenosti i njihov odnos sa situacijom.

Neuračunljivost grade dva obavezna kriterijuma koji uzajamno deluju, ali to ne obuhvata čitav krug slučajeva kada predmeti dela dovode u sumnju prezumciju krivičnog zakona o sposobnosti subjekta da snosi krivičnu odgovornost. Ovde se imaju u vidu slučajevi kada pri odsustvu preciznog biološkog kriterijuma neuračunljivosti odlučujući uticaj na ponašanje ima:

- zaostalost psihičkog razvoja maloletnika koja nije vezana za duševni poremećaj, već se javlja kao posledica nepravilnog vaspitanja, pedagoške zapuštenosti i dr. (član 20. stav 3. KZ RF),

38 H. Silving /1962/: *The criminal law of mental incapacity*, Criminal law, criminology and police science, № 2, pp. 132–133.

39 Član 21. Krivičnog zakonika Ruske Federacije, Službeni glasnik RF, 63-Ф3/96.

- odsustvo sposobnosti za svesno i voljno ponašanje zbog nesklada individualno-psihičkih mogućnosti i potreba koje postavlja ekstremna situacija,
- odsustvo voljnog ponašanja zbog intenzivne prinude koja dolazi spolja i
- gubitak te sposobnosti zbog prolaznih funkcionalnih stanja i nervno-psihičke preopterećenosti.⁴⁰

U velikom broju država gornja granica krivičnogpravnog maloletstva utvrđena je na osamnaest, a donja na četrnaest godina starosti, ispod koje se maloletnik tretira kao dete čije delo nije obuhvaćeno primenom krivičnog prava. Tako je, na primer, u austrijskom, nemačkom, italijanskom, ruskom i drugim zakonodavstvima.⁴¹ Sa druge strane, maloletnici koji imaju jednu istu starosnu legitimaciju mogu suštinski da se razlikuju jedan od drugog po stepenu psihičkog razvoja ili psihološkom uzrastu. To je u vezi kako sa biološkim (pre svega genetskim) tako i sa socijalnim faktorima.

Zakonodavac, određujući uzrast predviđen za nastupanje krivične odgovornosti, polazi od toga da u datom trenutku većina maloletnika dostiže takvu psihološku i socijalnu zrelost koja omogućava da snose krivičnu odgovornost, tj. da shvate faktičko značenje i društvenu opasnost svojih činjenja (nečinjenja), u punoj meri predvide njihove posledice, uporede izvršeno delo sa zakonskim odredbama, kao i da rukovode svojim ponašanjem. Pri tome zakonodavac se orijentiše na pokazatelje psihičkog razvoja tipične za dati starosni period. Sasvim je očigledno da u odnosu na uzrast predviđen za nastupanje krivične odgovornosti mnogi maloletnici dostižu stepen psihičkog razvoja koji je neophodan da se ispoštuje princip krivice.

Krivični zakonik RSFSR iz 1966. godine ignorisao je tu činjenicu. Ipak, u Krivičnom zakoniku Ruske Federacije iz 1996. godine uneta je nova odredba – član 20. stav 3., koja omogućava da se prilikom pozivanja na krivičnu odgovornost ne uzima u obzir starosna legitimacija, već stepen psiho-socijalnog razvoja (prisustvo subjektivne pretpostavke krivične odgovornosti) isključivši krivicu maloletnika za izvršenje kažnjivih radnji, ako on usled zastoja psihičkog razvoja ne može biti svestan svojih postupaka, niti može da rukovodi njima. Prema stavu 3. člana 20. KZ RF „maloletnik koji je dostigao uzrast za nastupanje krivične odgovornosti, ali nije sposoban da u punoj meri shvati faktički karakter i društvenu opasnost svojih radnji ili da rukovodi njima zbog zastoja u psihičkom razvoju koji nije u vezi sa duševnim poremećajem, ne podleže krivičnoj odgovornosti. Navedenu normu u literaturi nazivaju „starosna neuračunljivost“.⁴²

Po shvatanju И. Гецманове, prividnu jasnoću u razgraničenju uzroka zaostalosti (prisutnost ili odsustvo duševnih poremećaja) odlikuje neodređenost, budući da u dečjoj psihijatriji nema čvrstih kriterijuma za izdvajanje normi od patologije, tako da praktično rešavanje pitanja vezanih za razgraničavanje uzroka zaostalosti stvara ozbiljne teškoće. Stvar je u tome da svaka škodljivost koja utiče na maloletnika sa nedovršenim fiziološkim sazrevanjem može dovesti do opšteg ili delimičnog zastoja psihičkog razvoja.

40 О. Д. Ситковская /2009/: *Уголовный кодекс Российской Федерации: психологический комментарий*, Москва, стр. 3–4.

41 D. Drakić /2010/: *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*, Novi Sad, str. 23–24.

42 Е. Цымбал, А. Дьяченко /2000/: *Возрастная невменяемость: теория и практика применения, Уголовное право*, № 3, стр. 43.

Pri tome, nije reč samo o egzogeno – organskoj škodljivosti, već i o drugim somatskim oboljenjima dece, nepravilnom vaspitanju, hroničnim psihotraumatičnim situacijama itd.. Obično se znaci pedagoške zapuštenosti, defekti senzornih sistema povezuju sa organskim defektima psihe. Neretko, slabljenje vida ili (i) sluha ima isti uzrok kao i opšte organske promene u mozgu, na primer, usled meningitisa, encefalitisa, moždanih trauma i dr. Pedagoška zapuštenost, pre svega, posebno lako nastaje upravo kod maloletnika sa organskim nedostatkom psihe, tako da se obične mere socijalizacije prema njima ne mogu pokazati kao efikasne. Zbog toga, pri postojanju organskih uzroka zaostajanja u psihičkom razvoju, praktično uvek mogu biti prisutni i razlozi pedagoške zapuštenosti, nepravilnog, izopačenog, a ponekad i patološkog razvoja ličnosti maloletnika.

Za označavanje fenomena „zaostajanje u psihičkom razvoju koje nije vezano za duševni poremećaj“ koristi se mnoštvo termina: „psihička starosna zaostalost“ (Л. Н. Кривоченко), „psihička nerazvijenost“ (Ю. К. Сущенко), „starosna neuračunljivost“ (Н. Ф. Кузнецова), „starosna uračunljivost“ (В. А. Гурьева).

Do sada nisu postojali jednoznačni kriterijumi za primenu date zakonske norme. Najpotpunija formulacija glasi: „nepatološko zaostajanje u psihičkom razvoju“, čije se stilsko preimućstvo povezuje sa očuvanjem smisla i sadržine zakonske norme, a takođe naglašava se i priroda zaostalosti. Data definicija uključuje intelektualnu, emocionalno-voljnu i moralnu sferu. Zbog toga se u članu 20. stav 3. KZ RF koristi širi, celovitiji pojam od „intelektualne zaostalosti“, a to je „zaostajanje u psihičkom razvoju“. Neophodno je razlikovati medicinsku, psihološku i pravnu sadržinu navedenog pojma. U medicini on ima kompleksno značenje koje objedinjuje, po poreklu i težini, različite forme psihičke patologije. U savremenoj psihologiji, to je ispoljavanje nerazvijenosti složenih oblika psihičkih aktivnosti (zastoj intelektualnog razvoja ličnosti) usled neprogresivne organske insuficijencije mozga ili nepovoljnih socijalnih faktora.⁴³

2.4. Nemačka

U ranijem krivičnom pravu država koje obuhvata današnja teritorija Nemačke⁴⁴, kao i u Krivičnim zakonima Belgije (1867), Holandije (1881), Norveške (1902) i Francuske (1810), korišćen je isključivo biološki kriterijum za određivanje neuračunljivosti.

43 И. Гецманова /2005/: Реформирование судопроизводства по делам несовершеннолетних, *Уголовное право*, № 2, стр. 77–78.

44 Krivični zakon Bavarske – član 120., Oldenburga – član 125., Saksonije (1838 g.) – član 67., Hanovera – član 83., Saksen – Altenburga – član 67., Braunšvajga – član 30, Virtenberga – član 97, Hesena – član 37., Badena – član 71., Tiringije – član 62., Saksonije (1855 g.) – član 87 i Opštenemački Krivični zakonik (1871 g.) – član 51. Ovi zakonski tekstovi navode sledeća obeležja neuračunljivosti: a) gubitak sposobnosti rasuđivanja; b) slaboumnost, usled čega lice nije u stanju da proceni posledice svojih radnji i da shvati kažnjivost, v) potpuno odsustvo svesti, g) pomračenje svesti, d) gubitak svesnosti o kažnjivosti radnje, đ) stanje u kome nedostaje sloboda izvršenja radnji ili je onemogućeno slobodno opredeljenje volje. Takođe, ističu se sledeći oblici duševnih bolesti koji isključuju uračunljivost: sumanutost, bezumlje, slaboumnost, potpuno odsustvo osećanja i razuma (verovatno se podrazumevao afekt), melanholiја (verovatno je bila u pitanju depresija, jer melanholiја nije osnov za neuračunljivost). А. Ф. Кистяковский /1882/: *Элементарный учебник общей уголовной права, Часть Общая*, оп. cit., стр. 519.

Prema članu 20. Krivičnog zakonika SR Nemačke⁴⁵ „neće postojati krivica kod lica koje preduzima radnju zbog patoloških duševnih poremećaja, dubokih narušavanja svesti, slaboumnosti⁴⁶ ili druge teške duševne poremećenosti, usled čega nije sposobno da shvati protivpravnost svoje radnje, niti da deluje u skladu sa takvim saznanjem“. Na taj način, ističu se dva kriterijuma neuračunljivosti: prisustvo duševne poremećenosti i nesposobnost da se shvati protivpravnost radnje ili da se deluje u skladu sa tim saznanjem. Duboki poremećaj svesti može da podrazumeva, npr. stanje hipnotisanosti, afekta, narkoze ili alkoholisanosti, pa se u sudskoj praksi Nemačke ovaj poremećaj razmatra u određenoj meri slobodno. Sa druge strane, budući da pravna lica ne mogu biti subjekti krivičnog dela, ne postavlja se pitanje njihove krivice.⁴⁷

Ovaj krivični zakonik usvaja mešoviti koncept neuračunljivosti, ali dok je kod bioloških faktora vrlo detaljan u navođenju, kod psihološkog faktora pominje samo nesposobnost rasuđivanja i odlučivanja, institirajući na protivpravnosti dela. Time je u neuračunljivost unesen normativni element, odnosno nemogućnost shvatanja protivpravnosti svoga dela i nemogućnost upravljanja svojim postupcima u skladu sa tim saznanjem. Za razliku od našeg Krivičnog zakonika, nemački zakonodavac insistira na tome da uračunljivo lice shvati da je delo protivpravno u formalnom smislu. Prema tome, smatraće se neuračunljivim svako ono lice koje učini delo, a nije svesno njegove protivpravnosti zbog nekog od navedenih poremećenih stanja psihe.⁴⁸

Starosna problematika neuračunljivosti opisuje se na sledeći način. Prema članu 19. KZ, kod dece (lica do 14 godina) postoji neoboriva pretpostavka neuračunljivosti. Primenjuju se mere prevencije (članovi 1631, 1666 i 1838 Građanskog zakona) ili vaspitne mere (član 55. i sl. Zakona o sudovima za maloletnike – *Jugendgerichtsgesetz*).

Za lica od 14 do 18 godina važi pretpostavka uračunljivosti (član 3. *Jugendgerichtsgesetz*). U slučaju nepostojanja uračunljivosti tretiraju se kao lica uzrasta do 14 godina. Pri utvrđivanju uračunljivosti primenjuje se Krivični zakonik, mere prevencije i prinudne mere vaspitnog karaktera (članovi 9, 13, 17 i sl. *Jugendgerichtsgesetz*). Kod mlađih punoletnika (od 18 do 21 godine) primenjuje se bezuslovna uračunljivost (članovi 105. i 106. *Jugendgerichtsgesetz*).⁴⁹

KZ Nemačke reguliše postupanje sa licima koja su izvršila krivično delo u stanju duševne poremećenosti. Hospitalizaciju treba primeniti pre zatvorske kazne ili umesto nje, a učinilac se šalje u specijalnu psihijatrijsku ustanovu. Ove specijalne bolnice su deo nemačkog zdravstvenog sistema, ali pacijent ostaje pod kontrolom

45 Krivični zakonik Nemačke od 15. maja 1871. godine (Službeni glasnik RGBI. S.127) u redakciji od 13. novembra 1998. godine.

46 U svetlu učenja o mentalno zaostalim licima, H. Goddard je isticao da kod njih ne postoji sposobnost za održavanje aktivnosti sa uobičajenom razboritošću. Slaboumne osobe imaju nedostatak samokontrole i nisu u mogućnosti da odole svojim prirodnim nagonima. Bez obzira na temperament, mogu izbeći zločin ako su njihove potrebe zadovoljene, a impuls i energija okrenuti u sasvim drugom smeru. (H. Goddard /2009/: Slaboumnost kao uzrok zločina, *Teorije u kriminologiji*, Beograd, str. 201–206).

47 Б. А. Спасенников, *Принудительные меры медицинского характера – история, теория, практика*, *op. cit.*, str. 76–77.

48 M. Cetinić /2000/: Stanje pravnog shvatanja neuračunljivosti u uporednom zakonodavstvu, *Pravni život*, br. 9, str. 397.

49 F. Haft /1987/: *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 3 Aufl., München, str. 128.

tužilaštva i specijalnog krivičnog suda.⁵⁰ Navedena lica mogu biti otpuštena samo na osnovu odluke suda, ako se može očekivati da neće izvršiti kažnjivu radnju. Empirijski podaci pokazuju da pacijenti sa poremećajima ličnosti, kojima je dosuđeno da imaju smanjenu odgovornost, ostaju u psihijatrijskim ustanovama duže nego da su osuđeni na zatvorsku kaznu. Najveća grupa hospitalizovanih osoba su lica sa šizofrenijom (oko 50%), a zatim pacijenti sa poremećajima ličnosti (oko 40%).⁵¹

3. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Razlike u konstruisanju instituta neuračunljivosti u evropskim zakonodavstvima uglavnom se svode na oblast pravne tehnike. Pre svega, to se odnosi na korišćenje različitih kategorija psiholoških stanja pri opisivanju biološkog kriterijuma neuračunljivosti. Pojedine države koriste pojam „psihički poremećaj“ (KZ Litvanije), „psihički ili nervno psihički poremećaj“ (KZ Francuske), dok se u drugim zemljama konkretni oblici psihičkih poremećaja dovode u vezu sa savremenom klasifikacijom u psihijatriji (Ruska Federacija i ostale članice ZND). Ruski zakonodavac ne daje spisak dijagnoza koje spadaju u hronični psihički poremećaj, privremeni psihički poremećaj, slaboumnost i drugi patološki poremećaj psihe.

U Krivičnom zakoniku RSFSR iz 1966. godine korišćen je termin „duševna bolest“ umesto hronični psihički poremećaj. Ova dva pojma su u tesnom dijalektičkom jedinstvu. Iako različite, to su i dve međusobno povezane forme ispoljavanja psihičkog života. Psihička bolest predstavlja oštećenje psihičke aktivnosti mozga, najčešće nepoznatog uzroka koje deluje akutno ili hronično, uz narušavanje svesti o realnosti i dezorganizovano ponašanje. U važećem KZ Ruske Federacije koristi se termin „psihički poremećaj“ koji predstavlja narušavanje funkcija mozga koje je uslovljeno kako spoljašnjim (npr. psihogenim), tako i unutrašnjim (npr. genetskim) faktorima. Ovaj pojam obuhvata i duševnu bolest, a karakteriše ga gubitak kontrole u kognitivnoj i emotivnoj sferi. Hronični psihički poremećaj podrazumeva psihopatološku simptomatiku sa tendencijom progresije koja vodi dubokim i snažnim promenama ličnosti (šizofrenija i sl). U tzv. „druge patološke poremećaje psihe“ spadaju, npr. poremećaj ličnosti (psihopatija), urođena gluvonemost itd.

Možemo zapaziti i određene razlike u pristupima kada je reč o psihološkom kriterijumu. Tako, u Nemačkoj, Austriji, Švajcarskoj i Španiji kao intelektualno obeležje psihološkog kriterijuma navodi se nesposobnost da se shvati „protivpravni karakter svoje radnje“, dok se u krivičnim zakonima Rusije i ostalih članica ZND pominje nesposobnost da se shvati „faktički karakter i društvena opasnost svojih radnji“.

50 Problemi neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti često izazivaju sporenja. U avgustu 2002. godine u Nemačkoj su razmatrana dva slučaja. Prvi je ubistvo Danijeline majke i očuha; postojali su pokušaji da se objasni ponašanje prestupnice, a kao uzrok navodi se „podvojenost ličnosti“ (Spiegel. 2002. No 33. S. 56 ff.). U drugom slučaju, izvršilac silovanja (V. Sabaš) proveo je 30 godina u psihijatrijskoj ustanovi (*Maßregelvollzug*), ali je oslobođen na osnovu izveštaja eksperata, jer ne predstavlja opasnost za društvo (Stern. 2002. No 33. S. 30 ff.). Godine 2003. dolazi do otmice i ubistva dečaka, pa se ponovo pokreću istovetna pitanja o psihičkom stanju subjekta krivičnog dela (FAZ. 08. 08. 2003).

51 Personality Disorders and Criminal Law: An International Perspective, <http://www.jaapl.org/content/37/2/168.full>, 28. decembar 2015.

Sa druge strane, određenu specifičnost ima institut neuračunljivosti u angloameričkom sistemu krivičnog prava. Treba istaći da je biološki kriterijum neuračunljivosti detaljno razrađen u pomenutim evropskim zakonodavstvima, za razliku od anglosaksonskog pravnog sistema koji obuhvata različite forme psihopatologije: amneziju, automatizam, alkoholizam, idiotiju, maniju, monomaniju, seksualnu psihopatiju i dr. Odsustvo jasnih granica dovelo je do toga da se u američkim sudovima, kao osnov za neuračunljivost navode oblici psihičkih poremećaja koji se očigledno ne mogu smatrati psihopatološkim. Međutim, advokat ima pravo da uverava porotu o neuračunljivosti okrivljenog.

Krivično pravo mora da služi zaštiti društva od kriminala, a to je moguće samo ako se deluje na faktore koji ga uzrokuju. Ti faktori potiču iz sredine koja okružuje učinioca i iz njegove individualne subjektivnosti. Napomenimo da uračunljivost obezbeđuje kažnjavanje onih lica koja su izvršila radnje opasne po društvo, jer su prema stanju psihičkog zdravlja sposobna da snose takvu odgovornost. Neuračunljivost subjekta svedoči o odsustvu elementa krivice, pa je krivična represija moguća samo uz primenu mera bezbednosti.

LITERATURA

- Aćimović M. /1966/: *Subjektivni element krivičnog dela u američkom pravu*, Beograd.
- Блейхер В. М., Крук И. В.: /1995/: *Толковый словарь психиатрических терминов*, Воронеж.
- Гецманова И. /2005/: Реформирование судопроизводства по делам несовершеннолетних, *Уголовное право*, № 2.
- Goddard H. /2009/: Slaboumnost kao uzrok zločina, *Teorije u kriminologiji*, Beograd.
- Grozđanić V. /1988/: Tragovi razvoja posebnog statusa neuračunljivog delinkventa u povijesti krivičnog prava starog i srednjeg vijeka, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, № 9.
- Drakić D., Lukić T. /2011/: Krivično pravo i sposobnost čovekovog samoodređenja, *CRIMEN*, br. 1.
- Drakić D. /2010/: *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*, Novi Sad.
- Drakić D. /2007/: *Neuračunljivost*, Novi Sad.
- Delić N. /2012/: Sudska psihologija kao nastavna i naučna disciplina, *CRIMEN*, br. 1.
- Delić N. /2007/: Neke dileme u vezi utvrđivanja neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti (član 23. KZ), *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*.
- Delić N. /1994/: *Krivičnopravni značaj smanjene uračunljivosti*, magistarski rad, Beograd.
- Додонов В. Н. /2009/: *Сравнительное уголовное право*, Москва.
- Јовашевић Д. /2006/: *Лексикон кривичног права*, Beograd.
- Кесмановић Д. /1986/: *Психијатрија*, Beograd-Zagreb.
- Кистяковский А. Ф. /1882/: *Элементарный учебник общей уголовного права, Часть Общая*, Киев.
- Крылова Н. Е., Серебренникова А. В. /1997/: *Уголовное право современных зарубежных стран*, Москва.
- Коллектив авторов /1960/: *Советское уголовное право, Часть общая*, Ленинград.

- Lazarević Lj. /2011/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
- Lazarević Lj. /1966/: Položaj nekih kriminoloških kategorija delinkvenata u savremenom krivičnom pravu, *Pravni život*, br. 2.
- Model Penal Code, Official Draft and Explanatory Notes*, Philadelphia, 1985.
- Personality Disorders and Criminal Law: An International Perspective, <http://www.jaapl.org/content/37/2/168.full>, 28. decembar 2015.
- Silving H. /1962/: The criminal law of mental incapacity, *Criminal law, criminology and police science*, № 2.
- Ситковская О. Д. /2009/: *Уголовный кодекс Российской Федерации: психологический комментарий*, Москва.
- Slavković V. /2013/: *Pokušaj u krivičnom pravu*, doktorska disertacija, Niš.
- Спасенников Б. А. /2003/: *Принудительные меры медицинского характера – история, теория, практика*, Санкт-Петербург.
- Спасенников Б. А. /2003/: Вменяемость как категория уголовного права, *Уголовное право*, № 2.
- Stojanović Z. /2014/: Mera bezbednosti psihijatrijskog lečenja, *CRIMEN*, № 2.
- The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders, <http://www.who.int/classifications/icd/en/GRNBOOK.pdf>, 20. decembar 2015.
- Scholten J. H. /2011/: *Der Freie Wille*, Charleston.
- Ferguson R. W. /1975/: *Readings on concepts of criminal law*, Saint Paul.
- Haft F. /1987/: *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 3 Aufl., München.
- Cetinić M. /2000/: Stanje pravnog shvatanja neuračunljivosti u uporednom zakonodavstvu, *Pravni život*, br. 9.
- Цымбал, Е., Дьяченко А., /2000/: Возрастная невменяемость: теория и практика применения. *Уголовное право*, № 3.
- Code pénal de 1810, http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_1.htm, 18. mart 2016.
- Corpus Iuris Civilis*, Volumen primum, Zürich/Dublin, 1973.
- Škulić M., /2015/: Neuračunljivost i intoksikacija učinioca u krivičnom pravu SAD, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2.

Vukan Slavković

College of Criminalistics and Security, Niš

POSITIVE AND COMPARATIVE ASPECTS OF INSANITY

SUMMARY

The tenth revision of the ICD-10 defines mental disorder as „a clinical determined group of symptoms of behavioral characteristics, which in most cases create suffering and avert the functioning of personality“. According to the criminal legislation of most countries, insanity is characterized by two criteria: biological (medical) and psychological (legal). Biological criterion indicates the presence of the disordered state of psyche, while psychological

criterion implies the person's absence of the ability to grasp the significance of his actions (intellectual element) or to control them (voluntary element). Differences in creating the institute of insanity in European legislations are mainly confined to the area of legal technique. First of all, it refers to the use of different categories of psychological states in describing the biological criterion of insanity. On the other hand, in Anglo-American system of criminal law, institute of insanity has certain specificity, since the biological criterion includes various forms of psychopathology. The definition of insanity in the Model Penal Code to great extent corresponds to the modern level of development of criminal law and psychiatry in the United States.

Key words: criminal law, insanity, guilt, mental disorder, accountability.